

ECONOMICS

ЕКОНОМІКА

УДК 314:37.7:005

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН НА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ: ВИКЛИКИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ НЕУЗГОДЖЕНЬ

Денис Овсянников; Анна Шандар

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна*

Резюме. Розглянуто важливий виклик для вищої освіти в Україні – зменшення чисельності молоді та здобувачів вищої освіти. Відбувається процес старіння не тільки населення загалом, але й зростає середній вік здобувачів освіти та з'являються вимоги щодо постійного навчання. У контексті динаміки демографічних процесів акцентовано увагу на важливості стратегічного планування для забезпечення якісної та доступної вищої освіти в Україні. Це включає в себе не лише адаптацію до нових умов, але і розроблення інноваційних підходів, спрямованих на забезпечення ефективності та відповідності потребам сучасного суспільства. Відзначено важливість персоналізації навчального процесу та гнучкості в програмах, а також акцентовано увагу на потребі закладів вищої освіти у співпраці з роботодавцями та розвитку професійних мереж для забезпечення взаємодії здобувачів вищої освіти із сферою бізнесу. Аналіз показує, що демографічні тренди мають суттєвий вплив на попит на освітні послуги. Диференційований підхід дозволяє забезпечити доступність вищої освіти та розвиток унікальних програм для різних категорій здобувачів вищої освіти. Демографічні трансформації, такі, як зміни у розмірі та структурі населення, впливають на попит на освітні послуги та вимагають гнучкості в управлінні освітніми інститутами для ефективного реагування на динамічні зміни в суспільстві. Врахування демографічних факторів дозволяє краще спрямовувати ресурси та розробляти програми, що відповідають реальним потребам здобувачів вищої освіти та ринку праці. Особливу увагу приділено гендерному аспекту, зокрема створенню належних умов для різних груп. Зазначено, що ефективно стратегічне планування вищої освіти вимагає глибокого розуміння демографічних та соціокультурних реалій. Запропоновано напрями стратегічного планування, які одночасно враховують як освітній аспект, так і можливості працевлаштування та допомогу у соціально-психологічному розвитку молоді. Загальний висновок полягає в тому, що стратегічне планування вищої освіти повинно бути гнучким, глибоко інформованим демографічними реаліями та спрямованим на створення конкурентоспроможного та соціально відповідального освітнього середовища.

Ключові слова: стратегічне управління вищою освітою, ринок праці, молодь, міграційні процеси, соціальна політика, менеджмент у закладі вищої освіти, якість освітніх послуг.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.04.007

Отримано 26.03.2024

UDC 314:37.7:005

THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC CHANGE ON EDUCATION GOVERNANCE: CHALLENGES AND FINDING WAYS TO ADDRESS DISAGREEMENTS

Denys Ovsianynkov; Anna Shandar

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

Summary. The article examines an important challenge for higher education in Ukraine – the decrease in the number of young people and students of higher education. Not only the population in

general is aging, but the average age of those seeking education is also rising and requirements for continuous education are emerging. In the context of demographic dynamics, the article emphasizes the importance of strategic planning to ensure quality and affordable higher education in Ukraine. This includes not only adaptation to new conditions, but also the development of innovative approaches aimed at ensuring efficiency and compliance with the needs of modern society. The article notes the importance of personalization of the educational process and flexibility in programs and also emphasizes the need for universities to cooperate with employers and develop professional networks to ensure the interaction of students with the business sphere. The analysis shows that demographic trends have a significant impact on the demand for educational services and the structure of the student environment. An important aspect is the need to understand the diversity of the student body and adapt strategies for different populations. A differentiated approach allows for the availability of higher education and the development of unique programs for different categories of students. Demographic transformations, such as changes in the size and structure of the population, affect the demand for educational services and require flexibility in the management of educational institutions to effectively respond to dynamic changes in society. Demographic factors allow better targeting of resources and the development of programs that meet the real needs of students. Strategic planning of higher education must take these changes to effectively adapt programs and resources to new conditions. Special attention is paid to the differentiation of the student body and the creation of conditions for the success of different population groups. It is noted that effective strategic planning of higher education requires a deep understanding of demographic and sociocultural realities. The crucial role of higher education in the demographic policy of the state is emphasized. The general conclusion is that the strategic planning of higher education should be flexible, deeply informed by demographic realities and aimed at creating a competitive and socially responsible educational environment.

Key words: *demographic changes, strategic management of higher education, labour market, higher education, management in higher education institutions, quality of educational services.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.04.007

Received 26.03.2024

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття Україна зіткнулася з серйозним викликом, який може вплинути на формування стратегії вищої освіти в країні. Чисельність населення зменшується, що призводить до скорочення потоку вступників та відповідно здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти (ЗВО). Тобто демографічні зміни стають важливим фактором, що впливає на різноманітні сфери суспільства, вища освіта не є винятком. Зміни в розподілі населення за віком, статтю та інші демографічні фактори мають визначальний вплив на потреби та очікування здобувачів вищої освіти, фінансову спроможність і стабільність ЗВО та загальну стратегію управління вищою освітою.

Зменшення кількості здобувачів вищої освіти має кілька ключових аспектів, які потребують уваги до стратегічного планування з боку ЗВО. Ось деякі з них:

- Зменшення кількості здобувачів вищої освіти може вплинути на фінансову стійкість ЗВО через зменшення обсягів державного замовлення та загального фінансування.
- Зменшення попиту на освітні послуги призводить до закриття/укрупнення навчальних закладів, оптимізації програм та перепрофілювання ЗВО.
- Зниження значущості вищої освіти потребує переосмислення стратегій для підвищення якості надання освітніх послуг та підготовки здобувачів вищої освіти до конкретної професії. Кожен здобувач вищої освіти має стати конкурентоспроможним фахівцем, при цьому найбільш здібні повинні отримати простір для розвитку у вигляді академічної мобільності та інших можливостей для поглиблення знань, максимального використання власного потенціалу.
- Масовість вищої освіти може створювати додатковий тиск на здобувачів та впливати на їхню самореалізацію, планування сім'ї та розширення соціальних зв'язків.

- Зміни в процесах надання освітніх послуг вимагають розвитку електронної освіти та використання технологічних інновацій для забезпечення доступу до навчання, яке б займало якомога менше часу та життєвих сил здобувачів освіти без втрати якості, тобто робило навчальний процес максимально ефективним.

- Умови попиту на якість, мобільність та безперервний розвиток вимагають персоналізації освітнього процесу та розроблення гнучких навчальних програм, що враховують індивідуальні потреби здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни в демографічному ландшафті ставлять перед ЗВО нові виклики та змушують шукати шляхи переосмислення їхніх стратегій розвитку. Погляди на пошук розв'язку окреслених вище проблем були сформовані у працях Гладуна О. М. [1], Грищенка І. М. [2], Красножон С. В. [3], Лопушняк Г. С. [4], Тарасенко І. О. [5] та інших.

Основну базу дослідження становлять публікації, звіти та дані Міністерства освіти і науки України, Державної служби статистики України, Київської міської державної адміністрації, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Світового банку.

Метою дослідження є аналіз та обґрунтування впливу демографічних змін на стратегічне планування вищої освіти в Україні та розроблення пропозицій для удосконалення стратегії вищої освіти країни.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати та оцінити демографічну ситуацію в Україні; розкрити зв'язок між масовістю вищої освіти та впливом вищої освіти на суспільну поведінку молоді; обґрунтувати проблеми у сфері вищої освіти, які викликає демографічна криза та запропонувати шляхи їх вирішення.

Для вирішення поставлених завдань використано такі наукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, аналогія, моделювання, прогнозування, системний підхід, графічний метод.

Виклад основного матеріалу. Демографічні зміни – це процес перетворень у складі й русі населення за різними демографічними характеристиками, такими, як чисельність населення, вік, стать, етнічна приналежність, місце проживання тощо. Цей термін використовується для вказівки будь-яких значущих змін у структурі населення, які можуть виникнути в результаті природного приросту, міграції або інших факторів. Демографічні зміни можуть мати суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток.

Не викликає сумніву, що окреслена проблематика у сфері демографії впливає на соціально-економічні процеси та явища, при цьому сфера освіти, у т.ч. вища, не є винятком. Остання має підпорядковуватися демографічним змінам та релевантно реагувати на них. Основоположним фактором для формування та реалізації ефективної освітньої діяльності є стратегічне планування – особливий вид практичної діяльності – планової роботи, що полягає у розробленні стратегічних рішень (у формі прогнозів, проєктів, програм і планів), що передбачають висування таких цілей і стратегій поведінки відповідних об'єктів управління, реалізація яких забезпечує їх ефективне функціонування в довготерміновій перспективі, швидку адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища [6].

Україна переживає демографічну катастрофу, чисельність населення стрімко скорочується (у т.ч. за рахунок еміграції та зростання смертності), зростає частка населення літнього віку. Цей процес триває десятиліття, воєнна агресія з боку РФ значно прискорила його. Зауважимо, що досі не проведено перепис населення, відсутні точні дані щодо кількості мігрантів, що не дозволяє об'єктивно послуговуватись даними за 2022 і 2023 роки. Для більшої неупередженості варто використовувати минулорічні показники чисельності населення та здобувачів освіти (рисунок 1).

Рисунок 1. Динаміка чисельності населення України та частки населення з вищою освітою серед зайнятих, 2015–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [8].

Дане дослідження розкриває проблематику освітніх процесів, які більшою мірою стосуються молоді як демографічної групи. Молодь – молоді особи – особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [7]. Чисельність населення зазначеного віку із кожним роком скорочується й у 2021 р. сягнула близько 10 тис. ос. (рисунок 2). Молодь є основним джерелом демографічного потенціалу країни, ключовим сегментом робочої сили. Її економічна активність визначає конкурентоспроможність та розвиток національної економіки.

Рисунок 2. Динаміка чисельності молоді України у віці 14–34 років та кількості осіб, прийнятих на навчання у ЗВО, 2011–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [8–9].

Період здобуття вищої освіти припадає на першу половину періоду життя під назвою «молодість». В Україні, як і в інших країнах Європи, шлюб поступово «дорослішає»: середній вік вступу до шлюбу жінок підвищився з 25,3 років у 1989 р. до 26,5 років у 2000 р. і 30,1 років у 2019 р. Для порівняння у чоловіків відповідні показники середнього віку зросли з 26,8 до 29,4 і 32,8 років. Вікова модель шлюбності поступово змінюється, оскільки вступ до шлюбу в більшості випадків відкладається до завершення періоду здобуття освіти і спеціальності, набуття соціальної зрілості та економічної незалежності. За повіковими коефіцієнтами шлюбності чоловіків простежується різке

зниження інтенсивності шлюбності 20–24-річних, хоча у 1990-ті роки саме показники цієї вікової групи «лідирували зі значним відривом»; підвищується рівень шлюбності 25–29 і 30–34-річних (останні 10 років криві коефіцієнтів шлюбності 20–24 і 25–29-річних майже «злились») [10]. Здобуття вищої освіти, особливо у ЗВО, може займати тривалий час. Молодь здобуває освіту, що зумовлює відкладення моменту створення сім'ї (рисунок 3). Освічені люди часто ставлять у пріоритет розвиток своєї кар'єри та досягнення професійних цілей перед вступом у шлюб. Зі зміною соціокультурного контексту може змінюватися й відношення до шлюбу. Існує думка, що важливіше здобути освіту та реалізувати себе у кар'єрі перед шлюбом. Економічні виклики, такі, як студентські позики та висока вартість життя, можуть змушувати молодих людей приділяти більше уваги кар'єрному зростанню перед утворенням сім'ї.

Згідно з аналітичним звітом «Молодь України 2019» більш як половина молоді України (65,4%) неодружені або незаміжні. Серед опитаних в офіційно зареєстрованому шлюбі перебуває 17,5% молодих осіб, не реєстрували свої відносини 13,3%. З-поміж опитаних респондентів 68,3% не мають дітей, але планують у майбутньому. Узагалі не планує мати дітей кожен восьмий представник молоді. Серед 16,6% опитаних молодих людей, які мають дітей, більшість (56,1%) має одну дитину, 28,2% – двох дітей, 5,8% – трьох [12]. Молодь все частіше відкладає реєстрацію шлюбу, виділяючи більше часу для освіти, розвитку кар'єри, подорожей та особистого самовизначення, що власне демонструє рисунок 3. Це може призводити до зменшення кількості шлюбів у віці 20–30 років. Зміни у суспільних нормах і цінностях можуть призвести до того, що шлюб не вважатиметься обов'язковим етапом життя або основним шляхом до досягнення особистого щастя. Економічні труднощі, високі витрати на весілля та забезпечення сім'ї можуть впливати на рішення укласти шлюб, особливо серед молоді, яка може ставити кар'єру та фінансову стабільність на перший план. Вища освіта відкриває перед молоддю більше можливостей для самореалізації, кар'єрного зростання та особистого розвитку. Молоді люди, які здобувають вищу освіту, частіше виявляють бажання зосередитися на кар'єрі чи особистому розвитку перед укладанням шлюбу. Наявність вищого рівня освіти може також впливати на стабільність шлюбів. Деякі дослідження свідчать, що люди з вищим рівнем освіти мають більше можливостей для самореалізації й розвитку своїх інтересів, що може призводити до вищого рівня самосвідомості та вимогливості у сімейних стосунках. Загалом, вища освіта впливає на формування нових моделей сім'ї, змінюючи підходи до шлюбу, відносин та розпаду шлюбів у сучасному суспільстві.

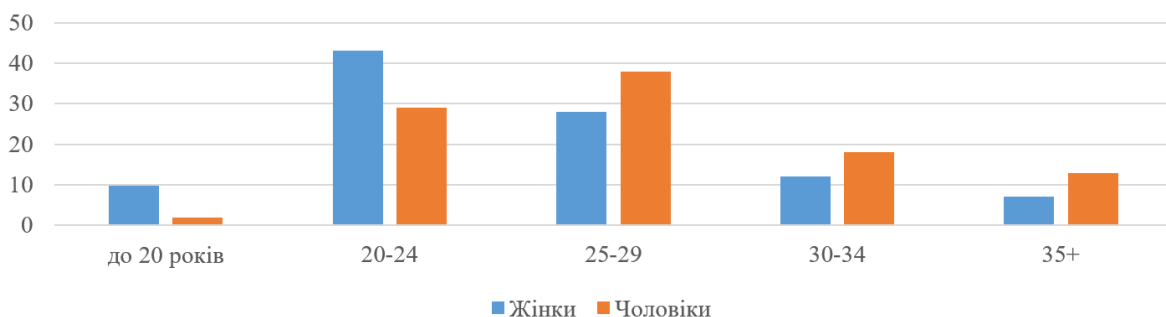

Рисунок 3. Розподіл жінок та чоловіків, які беруть перший шлюб, за віком в Україні у 2019 р., %

Джерело: побудовано на основі [8].

За останні тридцять два роки в Україні спостерігається зменшення кількості зареєстрованих шлюбів та збільшення кількості зареєстрованих розірвань шлюбів

(рисунок 4). Останні роки також характеризуються загальним зниженням кількості укладених шлюбів та зростанням їхнього розриву, що може вказувати на зміну у ставленні до шлюбу та сімейних цінностей у суспільстві. Здобувачі вищої освіти приділяють більше часу освіті та кар'єрному зростанню, що призводить до відкладання шлюбу та створення сім'ї на пізніший період життя.

Рисунок 4. Динаміка кількості зареєстрованих укладених і розірваних шлюбів в Україні у 1990–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [8].

Шлюби у віці, коли люди мають найсприятливіші кондиції репродуктивного здоров'я, досі найпопулярніші. Найбільш оптимальним віком для зачаття та виношування дитини лікарі вважають 18–30 років. Найкраще почати спроби зачати дитину ще у віці 23 років. Тоді існує ймовірність 90% народити трьох дітей [11]. Динаміка коефіцієнта народжуваності у розрізі віку матері зображена на рисунку 5. Вона демонструє тенденцію до зменшення коефіцієнта народжуваності у молодших вікових групах жінок у віці 15–19 років і збільшення у віковій групі 30–34 років.

Зниження народжуваності пов'язане з великою кількістю причин, а період навчання у ЗВО є однією з них. Також збільшення кількості жінок на ринку праці та у сфері освіти, їхнє бажання поєднувати професійне й особисте життя призводить до відтермінування народження дітей. Витрати на освіту, включаючи плату за навчання, житло, інші витрати можуть створювати економічний тиск на здобувачів вищої освіти. Це, у свою чергу, призводить до відкладання планів на створення сім'ї, народження дітей.

Західні психологічні теорії розглядають феномен «соціальна зрілість» як: виявлення самоактуалізації, власної індивідуальності, унікальності (А. Маслоу); результат індивідуального самовизначення, що виявляється у ставленні до стилю життя (К. Хорні); розуміння та інтерпретації соціального оточення, подій життя (А. Кардінер, Р. Харре); залучення до діяльності, взаємодії (Дж. Мід, Л. Філіпс, Е. Шпрангер); наявність соціальної активності особистості, набуття нею соціального досвіду в соціальних ситуаціях (Дж. Мід). Зарубіжні психологи розглядають соціальну зрілість як результат індивідуального самовизначення [13]. Досліджуючи феномен «соціальна зрілість», В. Радул до її змісту включає активну життєву позицію, досягнення єдності виховання та самовиховання, прагнення самої особистості до якомога швидшого досягнення соціальної зрілості. Моделлю соціальної зрілості, на його думку, є взаємозв'язок самореалізації та соціальної відповідальності. Дослідник зазначає, що соціальна зрілість виявляється у соціальній активності, соціальному самовизначенні, соціальній відповідальності [14].

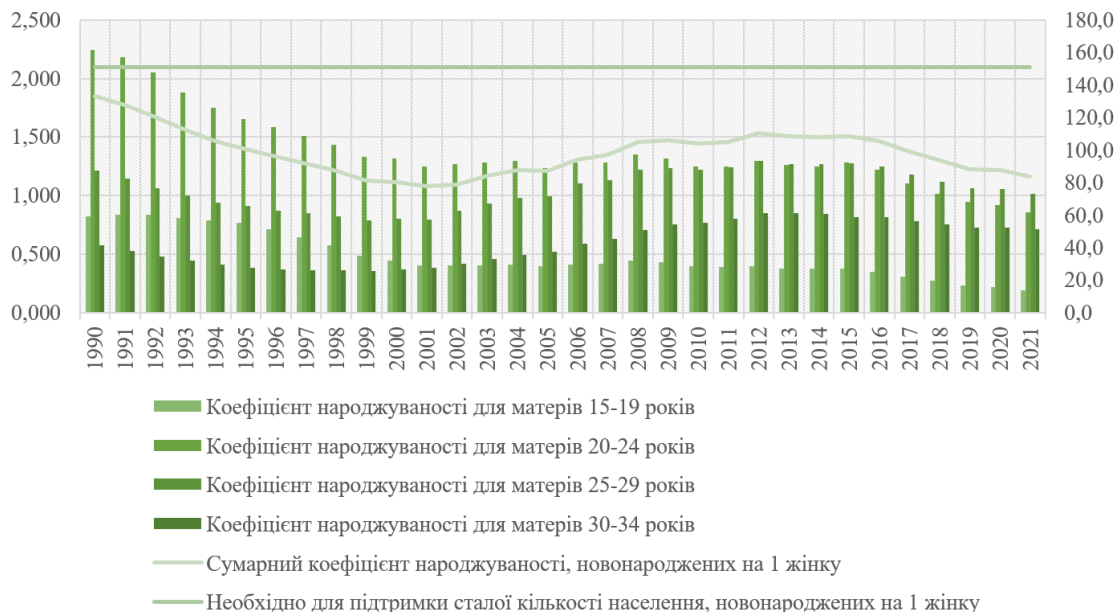

Рисунок 5. Динаміка коефіцієнта народжуваності в Україні у 1990–2021 рр.

Джерело: побудовано на основі [8].

Соціальна зрілість, яка включає в себе розуміння та виконання своїх обов’язків, часто є першим кроком до економічної незалежності, під якою розуміє стан, коли особа, підприємство чи країна має достатньо ресурсів, можливостей та контролю над своєю економічною діяльністю, щоб приймати рішення і не бути суттєво залежною від зовнішніх впливів чи ресурсів. Для індивіда економічна незалежність може включати наявність стійкого доходу, фінансової стабільності, власної освіти та професійного розвитку, а також можливості приймати незалежні фінансові рішення. З одного боку, освіта впливає на демографічну ситуацію та ринок праці. Відповідно, здобувач вищої освіти, отримуючи освіту, досягає соціальної зрілості та економічної незалежності. З іншого, – можна провести паралелі між демографічною ситуацією і соціальною зрілістю, ринком праці й економічною незалежністю (рисунок 6). Наприклад, соціальна зрілість впливає на формування соціальних структур, у т.ч. сімей, що, у свою чергу, відображається у демографічній ситуації. А економічна незалежність є результатом активної участі на ринку праці.

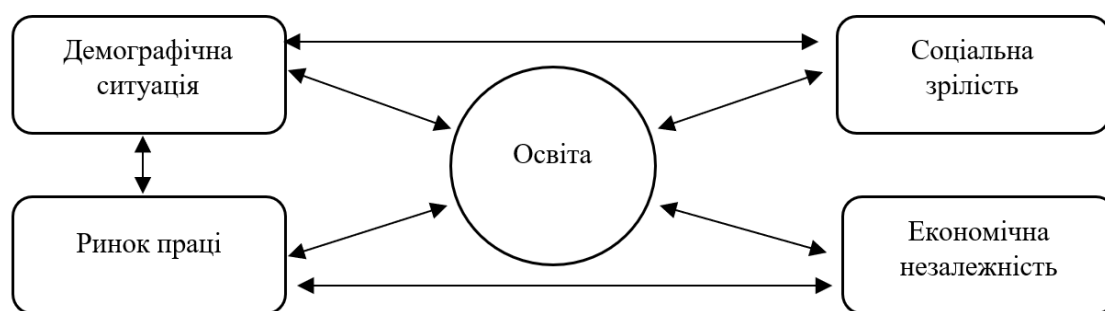

Рисунок 6. Взаємозв’язок освіти з демографічною ситуацією, ринком праці, соціальною зрілістю та економічною незалежністю

Джерело: побудовано авторами.

Спираючись на статистичні дані, можна зробити висновок, що на молоді діє різноманітний тиск (як психологічний, так і економічний). Припускаємо, що цей процес не припиниться найближчими роками. Ураховуючи описані демографічні зміни, ЗВО необхідно адаптуватися до виклику зменшення кількості здобувачів вищої освіти та переглядати свої стратегії розвитку. Спрямованість на інновації, гнучкість і здатність реагувати на потреби молоді стануть важливими аспектами успіху в умовах зменшення кількості абітурієнтів [8].

У період із 2010 по 2019 рр. кількість випускників закладів вищої освіти, академій, інститутів скоротилася на 38,6%, загальна кількість випускників ЗВО знизилася на 41,4% [14]. Зменшення кількості вступників призведе до скорочення обсягів державного замовлення та загальної чисельності здобувачів вищої освіти. Це може вплинути на фінансування ЗВО і вимагатиме перегляду бюджетів та ресурсів. Умови обмежених ресурсів призводять до збільшення конкуренції між внутрішніми підрозділами ЗВО та факультетами за фінансування. Університети будуть змушені шукати альтернативні джерела фінансування, розвивати механізми надання стипендій та грантів щоби забезпечити фінансову стабільність. За песимістичним сценарієм розвитку подій неконкурентоспроможні чи непопулярні напрямки будуть змушені згорнути або ж взагалі закрити заклад, що власне доводять дані статистики: у період із 1990 по 2008 р. кількість ЗВО зростала, сягнувши 353 закладів, після чого почалося суттєве зниження і в 2020 р. кількість ЗВО в Україні становила 281 [8].

Проведений статистичний аналіз дозволив зробити висновок про масовість вищої освіти в країні, під якою будемо розуміти концепцію, яка вказує на широкий доступ до вищої освіти для значної частини населення в країні чи регіоні. Це означає, що велика кількість осіб має можливість отримати вищу освіту незалежно від соціального походження, економічного статусу чи інших обмежень, що підтверджує реалізацію державою важливого соціального права на освіту.

За інформацією Міністерства освіти і науки України «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки»: «...понад 70% людей мають вищу освіту» [15]. Володимир Ковтунець, перший заступник міністра освіти і науки України у 2017 р. заявив, що 79% українців отримують вищу освіту [16]. Таким чином, вища освіта стає масовою, тобто більшість молоді здобуває вищу освіту. Масовість вищої освіти, яка є важливим глобальним трендом, визначається зростанням кількості здобувачів вищої освіти, які отримують вищу освіту. Це явище виникає унаслідок широкого доступу до вищої освіти, розвитку університетських систем та змін у соціокультурному сприйнятті освіти. Збільшення кількості випускників призводить до зростання конкуренції на ринку праці, змушуючи здобувачів вищої освіти шукати способи вирізнення; призводить до зміни у сприйнятті вищої освіти, коли вона стає необхідною, а не винятковою для людей, що відчують своє покликання у певній галузі економіки; велика кількість випускників може призвести до перенасичення ринку праці, де не кожен може знайти собі місце; ставить виклик перед викладацьким складом, який повинен забезпечити високий стандарт навчання.

Хоча масовість вищої освіти має свої позитивні аспекти, такі, як розширення можливостей для особистого й професійного розвитку, вона також супроводжується рядом негативних наслідків.

1. Обмеженість ресурсів. У контексті демографічної ситуації – це час. Людина витрачає більшість своїх зусиль і часу, своєї найпродуктивнішої частини життя

(особливо жінки) на навчання і початок кар'єри, часто малооплачуваних робіт замість формування сім'ї. Фактично, середньостатистичний українець навчається у середньому до 21–23 р. У подальшому людина може вступати на магістратуру або здобувати другу вищу освіту, що відтерміновує початок самостійного життя до 25–28 р. і більше.

2. Зниження значущості освіти та перевантаженість ринку праці за деякими спеціальностями (наприклад, психологія і філологія) призводить до того, що випускники не отримують бажаного результату й ресурсів для формування сім'ї. Наприклад, у 2021 р. тільки в Києві частка безробітних із вищою освітою сягала 79% [14].

Необхідність отримання достатньо оплачуваної роботи може змушувати молодих людей відкладати рішення про народження дітей або навіть відмовлятися від цього щоби забезпечити фінансову стабільність хоча б для себе. Здобувачі освіти можуть відчувати психологічний тиск і відкладати створення сім'ї на користь завершення освітнього шляху або розвитку професійної кар'єри. Більше того, це може спонукати до трудової міграції. Це подає сигнал для країни про необхідність реформування умов для праці та життя. Еміграція кваліфікованих працівників створить ще більший дефіцит на ринку праці, поглибить економічну кризу.

Відбувається фемінізація освіти: чисельність жінок серед викладачів та аспірантів зростає. У той же час відбувається старіння частки викладацького складу чоловіків, натомість сфера освіти є популярним вибором для навчання і роботи саме серед жінок (76%). Наприклад, викладацький склад київських ЗВО у 2019 р. становив загалом 36 334 особи, з яких 56,9% – жінки. Кожен третій аспірант України у 2019 р. навчався у м. Києві і 48% з них – жінки. Чисельність докторантів м. Києва становить 36,6% загальної їх кількості в Україні, а частка жінок серед них – 61,4% [18]. Відносно рівна чисельність вступників як чоловічої, так і жіночої статі, зумовлена статево-віковою пірамідою і масовістю вищої освіти. Стать людини суттєво впливає на вибір галузі або фаху. Крім того, негативним є стереотип, що жінка обов'язково має отримати вищу освіту. У такому випадку жінки перенасичують певні спеціальності через відсутність альтернативних форм навчання, якісної профорієнтації, плану залучення людей старшого віку до здобуття освіти, наявність прогалин у сімейній політиці. Це зумовлює зростання безробіття серед власників дипломів, а також бездітності, бо жінки витрачають час і зусилля на отримання фаху, який доведеться змінити або втратити на пошук роботи. Це також пов'язано зі зміною соціокультурних уявлень про роль жінок у сучасному суспільстві.

Для вирішення проблем та максимізації можливостей, пов'язаних із фемінізацією освіти, можна розглядати такі заходи:

1. Стимулювання різноманітності у виборі професій. Розвиток ініціатив та програм, спрямованих на стимулювання інтересу чоловіків та жінок до широкого спектру професій.

2. Впровадження політики, яка сприятиме поєднанню кар'єри та сімейного життя, зокрема, декретна відпустка, гнучкі графіки роботи та можливості дистанційної роботи.

3. Популяризація робітничих професій, підвищувати їх значення, роль, престижність, реалізація концепції гідної оплати праці. Фактично, масовість вищої освіти формально урівняла людей, які заради досягнення певного статусу по жертвували можливістю успішно самореалізуватися на рівні робітничої професії.

Вища освіта має не тільки не заважати, але й стати помічником для здобувача у момент прийняття рішення про заснування родини. Відповідні зміни мають бути внесені до стратегічного планування (таблиця 1).

Таблиця 1. Запропоновані аспекти реформ для покращення діяльності ЗВО

<i>Аспект реформи</i>	<i>Опис та рекомендації</i>
Скорочення тривалості навчання	Розгляд можливостей скорочення тривалості бакалаврської та магістерської програм, зберігаючи при цьому якість освіти або ж скорочення тривалості середньої загальної освіти. Іншим шляхом є запровадження «перерви» на 1–2 роки, який полягає у підготовці здобувачів освіти до налаштування балансу «робота–життя»
Інтеграція з бізнес-середовищем	Створення партнерства та програм обміну з підприємствами для забезпечення здобувачів вищої освіти можливістю проходити практику та отримувати реальний досвід роботи. Розвиток дуальної освіти
Психологічна підтримка	Забезпечення здобувачів вищої освіти психологічною підтримкою для ефективного управління стресом та адаптацією до викликів у сімейному і професійному житті
Розвинена система консультацій	Заснування центрів консультування для здобувачів вищої освіти, де вони можуть отримати поради з питань кар'єри, сімейного планування та навички балансу між навчанням та життям
Формування сприятливого середовища	Створення університетського середовища, що сприяє розвитку і підтримці сімейного життя та кар'єри, утворенню численних корисних соціальних зв'язків
Підготовка до ролі батьків	Включення в програму підготовки до ролі батьківського статусу, яка допомагає студентам готуватися до сімейного життя
Мотивація	Регулярне заохочення та мотивування, допомога у самореалізації, у т.ч. суспільній

Джерело: побудовано автором.

Україна повинна модернізувати свою систему вищої освіти. Це важливий крок для покращення якості освітніх послуг та підготовки молоді до викликів сучасного світу.

Відкриття нових перспектив для молоді та забезпечення її економічної та соціальної незалежності вимагає нестандартних підходів та системних реформ:

1. ЗВО не можуть ігнорувати демографічну кризу і повинні проявити разом із державою соціальну відповідальність. Орієнтування виключно на підготовку фахівців є недостатнім, тому що освіта впливає на життя кожної людини. Загалом це питання стосується всієї системи освіти в Україні.

2. Необхідно акцентувати увагу на затребуваних спеціальностях, розвивати профорієнтацію, зв'язки з бізнесом. Якщо у 2010 р. одразу ж після закінчення ЗВО офіційно працевлаштованими були 27,8% випускників, то у 2018 р. показник склав лише 12,1%. Тобто, майже 88,0% випускників ЗВО вимушені працевлаштовуватися самостійно [19].

3. Фокусувати увагу на розвиток альтернативних форм освіти. У будь-якому випадку ринок праці вимагатиме постійного навчання від працівника, навчальні заклади повинні це врахувати й розвивати дистанційне навчання, робити програми гнучкими, а випускників ЗВО – мобільними. Розвивати дуальну форму освіти.

4. Найважливішим кроком має бути перерозподіл часу, що б дозволило молоді більше часу приділяти створенню сім'ї. Навчальні заклади мають бути готовими до цього й підтримати рішення здобувачів вищої освіти. Тут потрібен комплексний підхід: а) навчання сімейному плануванню, бюджетуванню тощо. Один з найпростіших кроків, який не потребує значних витрат і замінить оманливі «гендерні» та феміністичні ідеології; б) стипендіальна, грантова, інша грошова підтримка від держави, що є досить простим для реалізації, проте занадто витратний і має короткотривалий ефект; в) перспективним є поєднання зусиль бізнесу та всієї системи освіти задля раннього початку кар'єри і збереження якомога більшої кількості часу. В даному випадку мова йде про реформу освіти, включно з вищою, яка б скоротила тривалість навчання й створила певну «перерву» на 1–2 роки для осіб 15–34 років. Практика використання перерви давно використовується в європейських країнах та США, але для визначення фаху. Цього не досить, потрібна також підтримка з пошуком робочого місця і можливістю роботи з самого початку навчання у ЗВО.

Висновок. Зростання чи зменшення чисельності населення, зміни вікової структури та інші демографічні фактори суттєво впливають на попит на освітні послуги, на ринок праці в цілому. Стратегічне планування освіти повинно бути гнучким та реагувати на ці зміни, спрямовуючи ресурси на ті напрямки, які найбільше відповідають потребам сучасного суспільства. Сьогоднішні реалії вимагають невідкладних змін кожної державної інституції задля подолання демографічної кризи. На жаль, самотужки ЗВО не можуть вирішити цю проблему, проте вони відіграють важливу роль і можуть вплинути на низку процесів. Боротьба з міграцією, взаємодія з державою у сфері сімейної політики, пошук і розвиток нових способів ефективного навчання у контексті старіння населення й намагання зберегти цінні роки людського життя, орієнтація на потреби ринку праці та багато іншого можуть суттєво допомогти українській молоді засновувати родини та ставати успішними. Констатовано, що демографічні тренди не можна ігнорувати, натомість потрібно ефективніше адаптувати програми, ресурси та методології навчання до реальних потреб здобувачів вищої освіти. Стратегічне планування в сфері вищої освіти має бути динамічним та відзначатися глибоким розумінням сучасної демографічної та соціокультурної ситуації.

Conclusions. Population growth or decline, changes in the age structure, and other demographic factors significantly affect the demand for educational services and the labor market. Strategic planning must be flexible and respond to these changes, directing resources to the directions that best meet the needs of modern society. Today's realities require the work of every state institution to overcome the demographic crisis. Unfortunately, higher education institutions alone cannot solve this problem, but they play an important role and can make a big impact. The fight against the 'brain drain', interaction with the state in the field of family policy, the search and development of new ways of effective education in the context of the aging population and efforts to preserve the valuable years of human life, orientation to the needs of the labor market and much more can significantly help Ukrainian youth to find jobs and become successful. It was found that demographic trends cannot be ignored, instead, it is necessary to effectively adapt programs, resources and teaching methodologies to the real needs of students. Strategic planning in the field of higher education should be dynamic and characterized by a deep understanding of the current demographic and socio-cultural situation.

Список використаних джерел

1. Гладун О. М., Аксьонова С. Ю., Курило І. О. та ін. Населення України: демографічний вимір якості життя / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2019. 389 с.
2. Грищенко І. М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 134–141.
3. Красножон С. В., Піддубний В. А. Інновації в освіті. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 6. С. 19–22.
4. Лопушняк Г. С. Соціально-економічні аспекти розвитку вищої освіти України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 3. С. 184–189. URL: <http://surl.li/grizw> (дата звернення: 15.03.2024).
5. Тарасенко І. О. Напрями інноваційного розвитку ВНЗ України в контексті підвищення конкурентоспроможності. *Вища освіта України*. 2013. № 2. С. 362–369.
6. Карпіщенко О. І., Ілляшенко К. В., Карпіщенко О. О. Стратегічне планування: навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2013. 446 с.
7. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 11.02.2024).
8. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2024).
9. Науково-дослідний центр «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка»: вебсайт. URL: <https://dismp.gov.ua/stat/younght-count-ua/?gen=all,men,women&age=14-34> (дата звернення: 25.03.2024).
10. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 180 с.

11. Habbema J. D., Eijkemans M. J., Leridon H. Realizing a desired family size: when should couples start? *Human Reproduction*. 2015. № 30 (9). P. 2215–2221. DOI: <https://doi.org/10.1093/humrep/dev148>
12. Аналітичний звіт з проведення репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні (2019 рік). URL: <http://surl.li/ezxbm> (дата звернення: 25.03.2024).
13. Комар Т. В. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200–210.
14. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. К., 1998. 36 с.
15. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ, 2020. URL: <http://surl.li/mpfq> (дата звернення: 17.02.2024).
16. Реформа освіти. Час. Підсумки дня – 25.07.2017. URL: <http://surl.li/rphic> (дата звернення: 20.01.2024).
17. Дослідження сфери освіти в Україні. URL: <http://surl.li/axzdd> (дата звернення: 07.02.2024).
18. Гендерний паспорт міста Києва. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/7048.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
19. Київський міський центр зайнятості. URL: <https://kie.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2024).

References

1. Hladun O. M., Aksonova S. Yu., Kurylo I. O. et al. (2019). Naselennia Ukrainy : demohrafichnyi vymir yakosti zhyttia [Population of Ukraine: demographic dimension of quality of life]. NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy. Kyiv. [In Ukrainian].
2. Hryshchenko I. M. (2016) Faktory pidvyschennia efektyvnosti osvithoi diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy. [Factors for increasing the effectiveness of educational activities of higher educational institutions of Ukraine]. *Actual Problems of Economics*, no. 3, pp. 134–141.
3. Krasnozhon S. V., (2016) Piddubnyi V. A. Innovatsii v osviti. [Innovations in education]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 6, pp. 19–22.
4. Lopushniak H. S. (2015) Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy. [Socio-economic aspects of the development of higher education in Ukraine]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 3, pp. 184–189. Available at: <http://surl.li/rpizw> (accessed 15 March 2024).
5. Tarasenko I. O. (2013) Napriamy innovatsiinoho rozvytku VNZ Ukrainy v konteksti pidvyschennia konkurentospromozhnosti. [Directions of innovative development of universities of Ukraine in the context of increasing competitiveness]. *Higher education in Ukraine*, no. 2, pp. 362–369.
6. Karpishchenko O. I., Iliashenko K. V., Karpishchenko O. O. Stratehichne planuvannia [Strategic planning]: navch. posib. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2013. 446 p. [In Ukrainian].
7. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 27.04.2021 № 1414-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (accessed 11 February 2024).
8. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 05 January 2024).
9. Research Center «Institute of Family and Youth Policy named after Oleksandr Yaremenko». Available at: <https://dismp.gov.ua/stat/younght-count-ua/?gen=all,m,en,women&age=14-34> (accessed 25 March 2024).
10. Shliub v Ukraini u demohrafichnomu vymiri: istoriia i suchasnist / NAS of Ukraine, Institute of Demography and Social Research named after M.V. Ptukhy. Kyiv, 2021. 180 p. [In Ukrainian].
11. Habbema J. D., Eijkemans M. J., Leridon H. (2015) Realizing a desired family size: when should couples start? *Human Reproduction*, no. 30 (9), pp. 2215–2221. DOI: <https://doi.org/10.1093/humrep/dev148>
12. Analitichnyi zvit z provedennia reprezentatyvnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia stanovyscha molodi v Ukraini (2019 rik). [Analytical report on a representative sociological study of the situation of youth in Ukraine (2019)]. Available at: <http://surl.li/ezxbm> (accessed 25 March 2024).
13. Komar T. V. (2016) Sotsialna zrilist osobystosti yak chynnyk stanovlennia profesiinoi zrilosti psykhologa. [Social maturity of the individual as a factor in the professional maturity of a psychologist]. *Problems of modern psychology*, no. 34, pp. 200–210.
14. Radul V. V. (1998). *Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia i praktyka)*. PhD diss. K. [In Ukrainian].
15. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]. Kyiv, 2020. Available at: <http://surl.li/mpfq> (accessed 17 February 2024).
16. Reforma osvity. Chas. Pidsumky dnia. 25.07.2017. Available at: <http://surl.li/rphic> (accessed: 20 January 2024).
17. Doslidzhennia sfery osvity v Ukraini [Research in the field of education in Ukraine]. Available at: <http://surl.li/axzdd> (accessed 07 February 2024).
18. Hendernyi pasport mista Kyieva. [Gender passport of Kyiv city]. Available at: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/7048.pdf> (accessed 10 March 2024).
19. Kyiv city employment center. Available at: <https://kie.dcz.gov.ua/> (accessed 02 March 2024).